

УДК 378.011.3-051:364.43

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2019.6-1.31>**Я. М. Раєвська**

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Кам'янець-Подільський національний університет
імені Івана Огієнка,
докторант
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України

ПСИХОЛОГІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ ДО МІЖПРОФЕСІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті міжпрофесійна взаємодія фахівців соціальної сфери розглядається як цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності за спрямовуючої ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого.

Визначено методологію психологічного забезпечення професійного становлення фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії. Методологічні засади сприяли виявленню оптимальних методів соціальної роботи: загальні (філософські); загальнонаукові; спеціальні (специфічні) – методи соціальної діагностики, профілактики, соціальної реабілітації, соціального контролю, соціально-економічні, педагогічні, психологічні та соціологічні.

Інтеграційний методологічний підхід дослідження не виключає тристоронньої структури зазначеної міжпрофесійної взаємодії у вигляді поєднання мотиваційної, цільової та реалізаційної (виконавчої) площин.

Запропоновано структурно-функціональну модель підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії та визначено зміст і конфігурацію її складників, зокрема: структурно-змістовий складник (мотиваційно-аксіологічний компонент, компетентнісно-креативний компонент, особистісно-рефлексивний компонент); технологічно-процесуальний складник (професійно-мотиваційний етап, когнітивно-світоглядний етап, креативно-діяльнісний етап, рефлексивно-творчий етап); моніторингово-коригувальний складник.

До характерних складників методичного забезпечення віднесено такі: навчальні програми з усіх нормативних і вибіркового навчальних дисциплін (нормативна частина визначається відповідним державним стандартом освіти, а вибіркова частина визначається вищим навчальним закладом), програми навчальної, виробничої практики, підручники та навчальні посібники, інструктивно-методичні матеріали до семінарських, практичних і лабораторних занять; індивідуальні семестрові завдання для самостійної роботи студентів із навчальних дисциплін, контрольні завдання до семінарських, практичних і лабораторних занять, контрольні роботи з навчальних дисциплін для перевірки рівня засвоєння студентами навчального матеріалу, методичні матеріали для студентів із питань самостійного опрацювання фахової літератури, написання курсових робіт і дипломних проєктів (робіт). Інші характеристики навчального процесу визначає викладач, кафедра, а також вищий навчальний заклад.

***Ключові слова:** соціальна робота, професійна діяльність, міжпрофесійна взаємодія, фахівці соціальної сфери, організація дослідження, методологія.*

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського освітнього простору, перехід до компетентнісної освітньої парадигми зумовили зміни у стратегії професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери в закладах вищої освіти, здатних добре орієнтуватися у реаліях сьогодення та адекватно реагувати на них, знаходити оптимальні шляхи запобігання і подолання проблем, що виникають, працювати з високою продуктивністю і ефективністю, готових до постійного особистісного та професійного саморозвитку.

Мета статті – окреслення організаційно-методологічного психологічного забезпечення процесу підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Міжпрофесійна взаємодія – це цілеспрямований, соціально-зумовлений, динамічний процес безпосереднього або опосередкованого одночасного впливу суб'єктів один на одного в результаті виконання певної професійної діяльності за спрямовуючої ролі суб'єкта, що володіє сукупністю теоретичної

та практичної підготовки, метою якого є реалізація змісту професійної діяльності одного і задоволення потреб іншого. Міжпрофесійна взаємодія – це функціональна взаємодія, що має діловий характер і відрізняється від міжособистісної взаємодії. Вона сприяє досягненню індивідуальних цілей кожного та мети спільної трудової діяльності за умов високого рівня усвідомленості та позитивного емоційного фону.

Особливості міжпрофесійної взаємодії полягають у тому, що: партнер у міжпрофесійній взаємодії завжди виступає як особистість, значуща для суб'єкта; учасникам взаємодії притаманне добре взаєморозуміння в питаннях справи; головним завданням міжпрофесійної взаємодії виступає продуктивна співпраця [5].

Діяльність фахівців соціальної сфери – це інтеграція конкретних процедур і операцій, зокрема:

- соціальних (за цілями, завданнями, змістом);
- психолого-педагогічних (за формою);
- організаторських (за функціями);
- професійних (за зв'язками та впливом на об'єкт).

Ієрархія основних понять у контексті обраного підходу може бути представлена конструктом ланцюга: ДІЯЛЬНІСТЬ → ВЗАЄМОДІЯ → МІЖОСОБИСТІСНА ВЗАЄМОДІЯ → МІЖПРОФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ → МІЖПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ.

Варто зазначити, що обраний інтеграційний методологічний підхід дослідження не виключає тристоронньої структури зазначеної міжпрофесійної взаємодії у вигляді поєднання мотиваційної, цільової та реалізаційної (виконавчої) площин, зокрема:

1. *Мотиваційна* площина може бути представлена у вигляді макроінтенцій – загальних міжособистісних намірів, що мають особистісно-професійний характер і можуть об'єднувати весь дискурс міжпрофесійної взаємодії майбутніх фахівців соціальної сфери.

2. *Цільова* площина підготовки фахівця соціальної сфери в контексті дослідження втілює ідеалізований результат підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери – високий рівень сформованості професійної компетентності.

3. *Виконавча площина* є динамічною сукупністю конкретних дій і операцій із формування зазначеної компетентності в процесі підготовки фахівця соціальної сфери – в аудиторній чи позааудиторній формах.

Наше дослідження ґрунтується на виявленні феноменології професійної освіти та її педагогічних можливостей в процесі підготовки студентів до професійної соціальної роботи, розробленні структурно-функціональної моделі, її організації в єдності цільових, змістових, технологічних, методичних та організаційних складників.

Алгоритми розв'язання дослідницьких завдань базуються на основних принципах проектування: наукового обґрунтування; соціальної доцільності та цілевідповідності (відповідність очікуваних результатів нормативним (ціннісним) цілям суспільного розвитку); відповідності змін, що проектуються, фізіологічній, психічній і соціальній природі людини; комплексності, інтегративності, співставлення різних видів моделей; реалістичності і можливості для реалізації (адекватна постановка цілей, спирання на наявні соціальні ресурси).

Структурно-функціональна модель підготовки фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії визначає зміст і конфігурацію її складників, зокрема:

1. *Структурно-змістовий складник* системи розкриває зміст структурних компонентів готовності фахівців соціальної сфери до міжпрофесійної взаємодії як стійкої інтегративної особистісно-професійної здатності, що ґрунтується на сформованих мотиваційних, теоретичних і практичних цінностях, значущих особистісно-професійних якостях фахівця й виявляється в активній творчій соціально-педагогічній діяльності з урахуванням професійної специфіки. Ця готовність характеризується єдністю взаємопов'язаних компонентів:

– мотиваційно-аксіологічний компонент готовності відображає наявність: стійкої професійної спрямованості майбутніх фахівців на діяльність із міжпрофесійної взаємодії на ґрунті усвідомлення її значущості, власної місії в забезпеченні процесів розвитку особистості, соціальної групи, суспільства; стійкої системи цінностей у фахівців соціальної сфери, установки на формування їхньої міжпрофесійної взаємодії;

– компетентісно-креативний компонент визначається сформованістю в майбутніх фахівців професійних компетенцій – системи знань (методологічних, теоретичних, технологічно-методичних) і вмінь (інтелектуально-дослідницьких, конструктивно-прогностичних, інформаційно-гностичних, навчально-методичних, рефлексивно-корекційних, комунікативно-стимулювальних, організаційно-управлінських), необхідних для професійної діяльності, до професійної творчості, активністю в професійному самовиявленні під час навчання в закладах вищої освіти;

– особистісно-рефлексивний компонент характеризується сформованістю значущих особистісно-професійних якостей (гуманістичної спрямованості, відповідальності, креативності, ініціативності, комунікативності, стійкої особистісно-соціальної та фасилітативної професійної позиції тощо) фахівця, розвиненістю стратегічного мислення, здатністю до професійної рефлексії.

Саме на формування зазначених структурних компонентів готовності майбутнього фахівця

спрямовується програмно-змістове і навчально-методичне забезпечення зазначеної системи.

2. *Технологічно-процесуальний складник* системи представлено технологією підготовки фахівців до міжпрофесійної взаємодії (з етапами: професійно-мотиваційним, когнітивно-світоглядним, креативно-діяльнісним, рефлексивно-самотворчим), навчально-методичним інструментарієм забезпечення процесу такої підготовки у різних видах діяльності студентів, педагогічними умовами, що зумовлюють її ефективність, зокрема:

– професійно-мотиваційний етап технології спрямовано на: формування стійкої професійної спрямованості на міжпрофесійну взаємодію фахівця соціальної сфери, системи цінностей і мотивів, стійкого інтересу до вирішення проблеми міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери засобами соціально-педагогічної діяльності; розвиток стратегічного мислення фахівців; формування дієвої установки на здобуття професійних знань і вмінь; здобуття майбутніми фахівцями первинного досвіду діяльності зі стимулювання міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери у складних життєвих обставинах під час волонтерської діяльності;

– когнітивно-світоглядний етап технології націлено на опанування фахівцями системою теоретичних, технологічних, методичних знань, необхідних для здійснення такої діяльності, способами, прийомами, технологіями соціально-виховної, просвітницької, превентивної, корекційної, реабілітаційної діяльності в контексті міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери в процесі вивчення професійно-орієнтованих дисциплін; поглиблення професійного світогляду, зміцнення системи цінностей і переконань; формування стійкої особистісно-соціальної й фасилітативної професійної позиції студентів;

– креативно-діяльнісний етап має на меті розвиток системи професійних умінь і здобуття досвіду діяльності з міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери в процесі практичної, науково-дослідної, громадсько-виховної, волонтерської діяльності; розвиток їхньої здатності до професійної творчості як важливої умови ефективності соціально-педагогічної діяльності, формування установки на професійно-творче вдосконалення;

– рефлексивно-творчий етап технології орієнтовано на: поглиблення, узагальнення й систематизацію, творче застосування знань і вдосконалення професійних умінь, вироблених на попередніх етапах; формування здатності розробляти й реалізовувати цілісну систему соціально-педагогічної діяльності з міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери з урахуванням їхньої специфіки; залучення студентів до активної пошукової, творчої, науково-дослідницької діяль-

ності з метою розроблення і реалізації власних програм і проєктів, створення соціальної реклами для стимулювання до міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери; подальший розвиток стратегічного мислення й формування стійкої рефлексивної позиції студентів як здатності до рефлексивного осмислення дійсності, спроможності до передбачення й прогнозування, самооцінки власної готовності до професійної діяльності в контексті дослідження, визначення перспектив подальшої роботи в цьому напрямі; екстеріоризацію професійно-творчих досягнень студентів.

3. *Моніторингово-коригувальний складник* системи забезпечує постійний моніторинг, самомоніторинг і коригування (у разі необхідності) процесу формування готовності до міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери за визначеними критеріями (мотиваційно-ціннісним, компетентісно-творчим, особистісно-оцінним), показниками та рівнями. При цьому показниками мотиваційно-ціннісного критерію є стійка професійна спрямованість на соціально-педагогічну діяльність, ціннісне ставлення до професійної підготовки до міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери.

Показниками компетентісно-творчого критерію є повнота й характер засвоєння системи методологічних, теоретичних і технологічно-методичних знань, необхідних для успішної міжпрофесійної взаємодії фахівця соціальної сфери; сформованість системи вмінь (загальнопедагогічних і спеціальних) здійснювати професійну діяльність у контексті міжпрофесійної взаємодії, характер вияву професійної творчості, активність у професійному самовиявленні. Особистісно-оцінний критерій визначається: характером виявлення значущих особистісно-професійних якостей, сформованістю стратегічного мислення, прагненням до професійного самовдосконалення на основі рефлексивно-оцінної діяльності, самооцінкою студентів щодо сформованості в них відповідної готовності.

Досліджувана готовність виявляється на високому (продуктивному), середньому (реконструктивно-трансляційному) й низькому (елементарно-репродуктивному) рівнях. При цьому саме високий рівень готовності уможлиблює ефективність соціально-педагогічної діяльності зі сталого розвитку соціальних груп і відображає вихід самих фахівців на рівень розвитку і саморозвитку (духовно-морального, особистісно-соціального, професійно-творчого).

Своєрідним регулятором якості процесу навчання виступають методологічні принципи цілісності, розвитку, відповідності, збереження, що допомагають водночас вирішувати важливі теоретичні питання подальшого моделювання професійної діяльності.

При цьому, враховуючи інтерпретаційну природу методологічного підходу дослідження, базовим елементом є метод проєктів, через використання якого відбувається реалізація принципу міжпредметних зв'язків, що сприяє розвитку всіх структурних компонентів професійної компетентності (змістових, процесуальних, мотиваційних), а отже, забезпечує її успішне формування. Саме використання зазначеного методу дає можливість розглядати створення прообразу бажаного об'єкта, явища чи процесу з використанням спеціально відібраних методик й ланкою, що утворює зв'язки між прогнозуванням і плануванням шляхів досягнення цілей навчально-виховного процесу.

Також на різних етапах наукового пошуку було використано такі методи дослідження: 1) теоретичний аналіз (історіографічний, порівняльний, ретроспективний) із метою виявлення й обґрунтування концепцій розвитку і становлення соціальної роботи як наукового напрямку та розкриття її основних практичних аспектів і структури діяльності соціального працівника; вивчення й аналіз наукових джерел вітчизняних і зарубіжних дослідників із філософії, соціології, психології і педагогіки щодо досліджуваного питання, що дало змогу порівняти різні кути зору на проблему, що вивчається, та визначитися з базовими для дослідження положеннями; синтез, узагальнення, систематизація, що слугували засобом для обґрунтування змісту підготовки, вибору інноваційних технологій підготовки майбутніх спеціалістів соціальної сфери до реалізації ідеї міжпрофесійної взаємодії в професійній діяльності; моделювання психолого-педагогічних умов із метою перевірки теоретичних положень дослідження; 2) прогностичні (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик, моделювання); 3) обсерваційні (пряме й опосередковане спостереження, включене, довготривале фіксоване спостереження) з метою виявлення особливостей діяльності фахівців соціальної сфери в різних ситуаціях; 4) діагностичні (рейтинг, бесіди, інтерв'ювання, анкетування, тестування); 5) експеримент; 6) математична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація для перевірки гіпотези дослідження, доведення достовірності та наукової доцільності впровадження розроблених моделей навчання, підтвердження динаміки позитивного розвитку міжпрофесійної взаємодії та готовності до професійної діяльності.

Технологія організації та проведення емпіричного дослідження передбачає такі етапи: підготовчий (висунення ідеї, визначення теми, планування термінів; організація партнерської взаємодії з фахівцями соціальних закладів, установ, організацій, представниками органів влади та громадськості); етап реалізації експериментальної програми підготовки згідно з календар-

ним планом (ознайомлення студентів із вітчизняним і міжнародним досвідом роботи в системі соціального забезпечення та захисту населення, змістом, метою та специфікою їхньої майбутньої професійної діяльності; вивчення, аналіз і систематизація нормативно-правової бази в системі соціального захисту населення, а також супровідних галузей знань (економіка, демографія, статистика, психологія, медицина, соціальна робота тощо); діагностика конкретних соціально-економічних проблем, їхньої оцінки, методів, форм, засобів і шляхів їх вирішення; прогнозування соціально-економічного стану загалом; створення навчально-методичних, науково-дослідних лабораторій, об'єднань із вивчення соціально-економічних проблем населення та з'ясування причин такого стану в суспільстві; організація навчального процесу на підставі взаємодоповнюючих компонентів: засвоєння знань, практична підготовка, творчий розвиток, науково-дослідна діяльність); підбивання підсумків (зібрання емпіричного матеріалу, обговорення результатів спільної діяльності, висвітлення підсумків роботи, звіт про виконання тощо); етап післядії як висунення нових ідей і пропозицій щодо подальшої роботи в цьому напрямі.

Варто зазначити, що важливим аспектом дослідження міжпрофесійної взаємодії є методи її оцінювання. Обробка результатів діагностики здійснювалася на двох рівнях: 1) якісного аналізу визначених провідних тенденцій, характеристик і особливостей розвитку компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери; 2) кількісного аналізу з використанням шкалування результатів діагностики кожного критерію за шкалою, де 0 – незадовільний, 1 – достатній, 2 – середній, 3 – творчий рівні прояву критеріїв. Математичний апарат дав змогу точно й неупереджено оцінити результати та гарантував їхню достовірність за умови дотримання визначених правил.

Отже, загальний рівень компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери формувалася на основі аналізу результатів визначення загального арифметичного показника від рівня прояву окремих критеріїв. Додатковими експериментальними методами, що застосовувалися на пошуковому етапі дослідно-експериментальної роботи, були експертне оцінювання організаційно-педагогічних умов підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери тощо.

Література:

1. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012.
2. Максименко С.Д., Максименко К.С., & Папуча М.В. Психологія особистості. Київ : ТОВ «КММ», 2007.

3. Москаленко В.В. Соціальна психологія. 2-е вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2008. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_11_25. С. 124.
4. Орешета Ю.В. Фахівці із соціальної роботи як ключові суб'єкти сфери соціальної роботи. *Грані*. 2014. № 11, С. 124–129. Відновлено з
5. Раєвська Я.М. Структурно-функціональний підхід до міжпрофесійної взаємодії в системі соціальної роботи «Інтернаука». № 15. 2019. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2057-2019-15-5303>.

Raievska Ya. M. Psychological support of professional development of specialists in social sphere to interprofessional interaction: organizational and methodological aspects

In the article the interprofessional interaction of social sphere specialists is considered as a purposeful, socially conditioned, dynamic process of direct or indirect simultaneous influence of subjects on each other as a result of performing certain professional activity, with the guiding role of the subject possessing a set of theoretical and practical training. the purpose of which is to realize the content of the professional activities of one and to meet the needs of another.

The methodology of psychological support of professional development of social sphere specialists to interprofessional interaction is defined. Methodological principles contributed to the identification of optimal methods of social work: 1) general (philosophical); 2) general scientific; 3) special (specific) methods of social diagnostics, prevention, social rehabilitation, social control, socio-economic, pedagogical, psychological and sociological.

The integration methodological approach of the study does not exclude the trilateral structure of the defined interprofessional interaction in the form of a combination of motivational, target and implementation (executive) planes.

The structural-functional model of preparation of social sphere specialists for interprofessional interaction is proposed and the content and configuration of its components are determined, in particular: structural-semantic component (motivational-axiological component, competence-creative component, personality-reflexive component); technological-procedural component (professional-motivational stage, cognitive-outlook stage, creative-activity stage, reflexive-creative stage); monitoring and correction component.

The characteristic components of the methodological support include: training programs in all normative and selective disciplines (the normative part is determined by the relevant state standard of education, and the elective part is determined by a higher educational institution), educational programs, production practices, textbooks and manuals, manuals seminar, practical and laboratory classes; individual semester assignments for independent work of students in educational disciplines, control tasks for seminars, practical and laboratory classes, control works for academic disciplines for checking the level of mastering of educational material by students, methodical materials for students on self-study of literary courses projects (works). Other characteristics of the educational process are determined by the teacher, the department as well as the higher education institution.

Key words: social work, professional activity, interprofessional interaction, specialists of social sphere, organization of research, methodology.